

BO 08-096
Augustus 2008

Gemeente Amsterdam
Bureau Monumenten & Archeologie

Archeologisch bureauonderzoek

Bestemmingsplangebied
Delflandplein- Staalmanpleinbuurt
Stadsdeel Slotervaart
BO 08-096 Amsterdam 2008

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens planlocatie	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Nationale regelgeving	7
2.3 Provincie Noord-Holland	8
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	10
2.6 Situatie plangebied Delflandplein - Staalmanpleinbuurt	11
3 Bodemkunde en historie	13
3.1 Algemeen	13
3.2 Historisch-topografische inventarisatie	14
3.3 Archeologische inventarisatie	15
4 Archeologische verwachtingskaart	16
Conclusie	18
Bronnen	19

Samenvatting

Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Stadsdeel Slotervaart een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Delflandplein-Staalmanpleinbuurt. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. De historisch topografische kartering heeft geresulteerd in een overzicht van archeologische informatie over de ontwikkeling van en het gebruik en de bewoning van de Sloterbinnenpolder vanaf de Late Middeleeuwen tot in de 20ste eeuw. Van dit ruimtelijke en landschappelijke beeld is een beleidskaart van archeologische waarden afgeleid. De kaart biedt een specificatie van de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg.

In het bestemmingsplangebied Delflandplein- Staalmanpleinbuurt is een archeologische verwachtingszone en een zone van (sub-)recente verstoringen te onderscheiden met ieder een eigen archeologisch beleid. Zone A omvat het areaal van de Sloterbinnenpolder: hier is een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) noodzakelijk bij bodemingrepen van 10.000 m² en meer dan 2,00 m onder maaiveld. Aangezien in dit gebied de eventuele archeologische sporen of vondsten, vanwege de dikte van de zandophoging 1,50 m onder het huidige maaiveld liggen, wordt het dieptecriterium verkleind naar 1,50 m.

Voor de bebouwde delen en ter plaatse van enkele wegen is archeologisch vooronderzoek, vanwege recente verstoringen, niet nodig. Wel geldt op deze terreinen de wettelijke meldingsplicht in geval archeologische vondsten worden aangetroffen.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen het plangebied Delflandplein- Staalmanpleinbuurt in opdracht van Stadsdeel Slotervaart. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwplannen.

De aanvraag voor het archeologisch bureauonderzoek vindt plaats in het kader van het in voorbereiding zijnde bestemmingsplan Delflandplein-/Staalmanpleinbuurt. De actualisatie van het bestemmingsplan heeft tot doel de vernieuwing, verwerkt in het vernieuwingsplan, in het plangebied te formaliseren. Delen van de vernieuwing zijn al in uitvoering.

De huidige Delflandplein- en Staalmanpleinbuurt bestaat voornamelijk uit wooncomplexen. Ze hebben meerdere woonlagen en zijn onderkelderd. Daarnaast zijn er gebouwen met openbare functies, zoals scholen en winkelcentra, aanwezig. Ook bevinden zich enkele bedrijventerreinen in het plangebied. Tussen de wooncomplexen bevinden zich groene zones. De twee wijken worden doorsneden door het wegtracé van de A10 en het tracé van een spoorbaan. Daarnaast lopen langs de noord- en zuidkant van het plangebied de wegtracés van de Heemstedestraat, de Vlaardingenlaan en de Aletta Jacobslaan.

De vernieuwing van de Delflandpleinbuurt bestaat uit een toename van het aantal woningen door middel van sloop en herstructurering van de verkaveling en een verdichting van de bestaande woningen. Daarnaast worden enkele verdiepte parkeervoorzieningen gerealiseerd. Ook in de Staalmanpleinbuurt worden via verdichting nieuwe wooncomplexen en bedrijfsgebouwen gerealiseerd.

De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, andere publicaties en archiefbronnen, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de directe omgeving.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologie beleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een advies over de maatregelen voor integratie van archeologie binnen (toekomstige) planontwikkeling. Het beleid, dat voortvloeit uit de waardestellingen voor dit gebied, is samengevat met een beleidskaart.

1 Administratieve gegevens planlocatie

Het plangebied Delflandplein- Staalmanpleinbuurt bevindt zich in stadsdeel Slotervaart omringd door de Slotervaart aan de noordzijde, de Westlandgracht aan de oostzijde, de Alletta Jacobslaan en de Vlaardingenlaan aan de zuidzijde en de Johan Huizingalaan aan de westzijde.

1.1 Administratieve gegevens

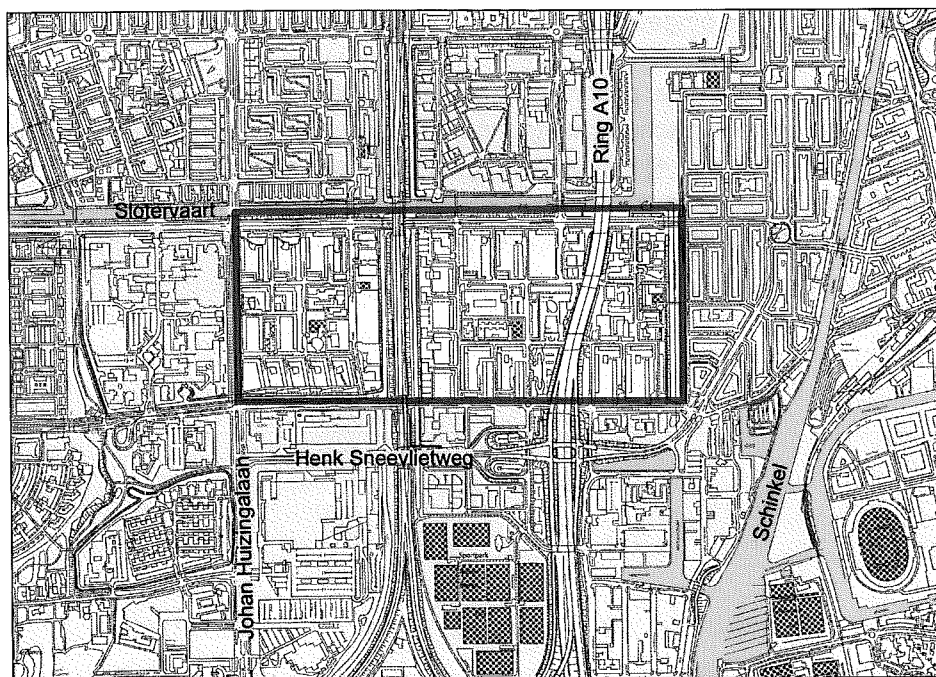
Opdrachtgever

Opdrachtgever	Stadsdeel Slotervaart	Contact via	Van Riezen en Partners
Contactpersoon	Dhr. H. Metz	Contactpersoon	Dhr. M. Van Otterlo
Adres	Postbus 2010	Adres	Frederiksplein 1
Postcode / plaats	1000 CA Amsterdam	Postcode / plaats	1017 XK Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Plaats	Amsterdam
Gemeente	Amsterdam	Stadsdeel	Slotervaart
Kaartblad	25D	Archismeldingsnr.	29526
Coördinaten	NO	X 118.090	Y 485.056
	ZO	X 118.096	Y 484.446
	ZW	X 116.862	Y 484.486
	NW	X 116.858	Y 485.024

Kadastrale sectie STN 02 E

1 Locatie bestemmingsplangebied Delflandplein- Staalmanpleinbuurt (rood omlijnd)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Ook landschappelijke of infrastructurele elementen kunnen een archeologische waarde hebben. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving waarvan het behoud in de bodem of documentatie op maat gesneden maatregelen vergen. Het archeologische bodemarchief levert een bijdrage aan de cultuurhistorie van onze stad en maakt de beleving van het verleden bovendien tastbaar.

Vanwege de ruimtelijke aard van archeologische sporen en vondsten in de bodem heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wijziging van de Monumentenwet 1988 met ingang van 1 september 2007 is de zorg voor het archeologisch erfgoed geïntegreerd in ruimtelijke ordeningsprocessen. Een essentieel uitgangspunt van de nieuwe wet is dat het erfgoed in de bodem beter wordt beschermd. Dit betekent dat in ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig rekening wordt gehouden met archeologisch erfgoed. Als behoud in de bodem geen optie is, dan is, voorafgaand aan de bodemverstoring, onderzoek nodig om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. In de dichtbebouwde stedelijke omgeving is in de praktijk doorgaans sprake van deze laatste optie.

2.2 Nationale regelgeving

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het archeologische erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta).

Een essentieel uitgangspunt van dit verdrag is dat behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (in situ) in iedere fase van planontwikkeling dient te worden meegewogen. Als behoud in de bodem (bv door middel van technische maatregelen en/of planaanpassing) geen optie is, dient het bouwplan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen op een juiste wijze (volgens het wettelijk verplichte Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. Het verdrag stelt de initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van archeologisch onderzoek. De nieuwe wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz: Stb. 2007,42), is per 1 september 2007 definitief van kracht.

Op grond van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg zijn vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten behoeve van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. Dit betekent o.a. dat elk bestemmingsplan op archeologisch beleid zal worden getoetst.¹ Vanwege het ruimtelijke karakter van het

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in*

bodemarchief heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wetwijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.²

2.3 Provincie Noord-Holland

De provincie Noord-Holland heeft de Cultuurnota 2005-2008 vastgesteld waarin gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, zijn aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden op de Cultuurhistorische Waardenkaart Provincie Noord-Holland (CHW). Culturele planologie en cultureel behoud behoren tot de vier kerntaken, zoals de provincie die heeft geformuleerd in de Cultuurnota 2005-2008 (Provincie Noord-Holland 2004). Hiermee sluit de provincie aan op de Nota Belvédère uit 1999, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. De provincie heeft de beleidsintentie om te komen tot archeologische reservaten en geeft daarmee invulling aan de primaire doelstelling van het Verdrag van Malta. In deze archeologische reservaten worden archeologische monumenten duurzaam beschermd en beheerd en daarmee voor toekomstig onderzoek bewaard (Van Eerden 2008). Daarnaast betreft de provincie nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing. Hiertoe zijn gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden op de Cultuur Historische Waardenkaart Provincie Noord-Holland (CHW). De waardestellingen van de CHW-kaart zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering behoeven. Dit leidt tot nadere waardestellingen voor plangebieden met zowel lage als hoge waarderingen op de CHW-kaart.

2.4 Gemeente Amsterdam

In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid besteedt de gemeente specifieke aandacht aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocessen. Uitgangspunt hierbij is een kwalitatief adequaat beheer van het cultureel erfgoed met aandacht voor een efficiënte voortgang van bouwprocessen en kostenbeheersing. Tegen deze achtergrond is de afdeling Archeologie BMA in 2001 gestart met een nadere inventarisatie van archeologische verwachtingen in elk afzonderlijk stadsdeel. Hiertoe worden onder meer verschillende historische kaartbeelden van het stadsdeelgebied met elkaar vergeleken. Deze inventarisatie is bedoeld als een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW kaart) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

De nieuwe wetgeving schrijft voor dat bij vaststelling van een nieuw bestemmingsplan altijd een nadere waardestelling nodig is van de aanwezige archeologische verwachting in de vorm van een bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied en een advies met betrekking tot het daarbij behorende beleid en/of te nemen maatregelen. Bij de formulering van het beleid staat altijd een realistische balans tussen het archeologische belang ten opzichte van de voortgang van het ruimtelijke ontwikkelingsproces in de stad centraal.

het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Met 'monument' wordt hier een (onbeschermd) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan in een bestemmingsplan worden (o.a.) geregeld met een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3.a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Verder kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet een rapport dient over te leggen als bedoeld in artikel 39, tweede lid en kan worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet voorschriften kunnen worden verbonden als bedoeld in artikel 39, derde lid, van de Monumentenwet. Zowel aan een aanlegvergunning als vrijstelling kunnen voorschriften worden verbonden in het belang van de archeologische monumentenzorg.

De vrijstellingsdrempels voor archeologisch vervolgonderzoek berusten op een combinatie van de specifieke cultuurhistorische / archeologische waarden, de oppervlakte van het te ontwikkelen terrein en de diepte van de bodemingreep. Hoe hoger de archeologische verwachting, des te kleiner een gebied is waaraan een vergunning is gekoppeld. Binnen de huidige situatie gelden in Amsterdam dertien beleidsvarianten:

- 1: gebieden met bekende archeologische waarden. Hier is bij elke bodemingreep ongeachte de omvang of diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk
- 2: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier is bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 50 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 3: gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m² is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 4: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 5: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 500 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 6: onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak. Op sommige plaatsen zijn relevante archeologische lagen opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Daarom is bij bodemingrepen groter dan 500 m² en dieper dan 0,50 m onder het maaiveld archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 7: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 8: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m².

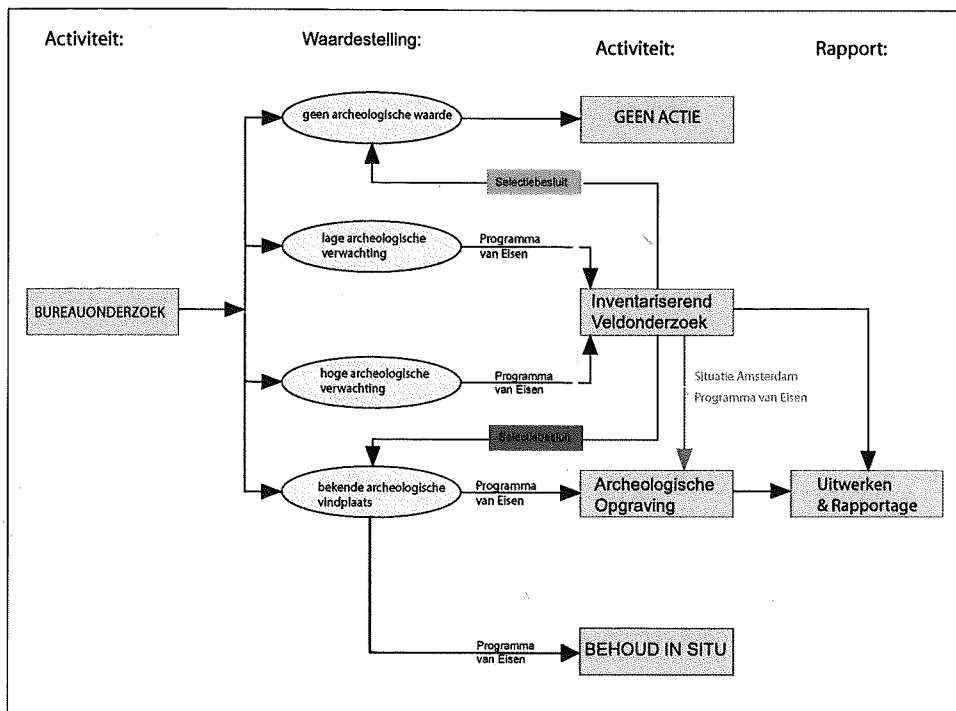
- 9: terreinen met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier is bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 500 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk. De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.
 - 10: gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Hier is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 10.000 m². De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.
 - 11: gebieden met een lage archeologische verwachting van een in oorsprong opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) in het IJ. Bij bodemingrepen dieper dan 4,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
 - 12: gebieden met een lage archeologische verwachting die in het IJ en/of terreinen die als haven in gebruik zijn. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 4,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
 - 13: gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. Er geldt daarom een lage archeologische verwachting en derhalve een vrijstelling voor archeologisch onderzoek. Deze categorie plangebieden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.
- Van het dieptecriterium kan alleen afgeweken worden als exacte gegevens over de bodemopbouw of de aanwezige verstoringen bekend zijn.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de inpassing van archeologisch onderzoek in het proces van de ruimtelijke planvorming bestaat een standaard pakket van maatregelen waarvan de kwaliteitsnormen door het ministerie van OCW zijn opgesteld (KNA: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie). De maatregelen gaan uit van een gefaseerde aanpak zodat per plangebied een op maat gesneden programma kan worden opgesteld. Al naar gelang de locatie, de aard van de bodemingreep en de archeologische verwachting wordt een op maat gesneden programma opgesteld. Er is sprake van een gefaseerde aanpak waarbij een onderscheid gemaakt wordt in het Bureauonderzoek (BO), eventueel gevolgd door het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) en de Archeologische Opgraving (AO) of een Archeologische Begeleiding (AB).

Het IVO is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een AO wordt uitgevoerd in geval er sprake is van een vindplaats met archeologische resten die volledig dienen te worden gedocumenteerd en geborgen.

Een AB houdt in dat er geen apart archeologisch onderzoek plaatsvindt voorafgaand aan het bouwproces, maar dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Volgens de vigerende KNA voorschriften kan dit alleen in geval van uitzondering, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een beperkte bodemingreep op een gewaardeerd terrein of een AMK-terrein. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied verloren gaan zonder een archeologische opgraving (afb. 2). De wijze waarop de verschillende archeologische werkzaamheden worden uitgevoerd is afhankelijk van de omvang van de bouwlocatie, de aard van de archeologische resten en de opzet van het civiel technisch programma. Goede integratie van de het archeologisch programma in het bouwproces is een belangrijke voorwaarde voor efficiëntie in de uitvoering.

2 Getrapte onderzoeksbenadering

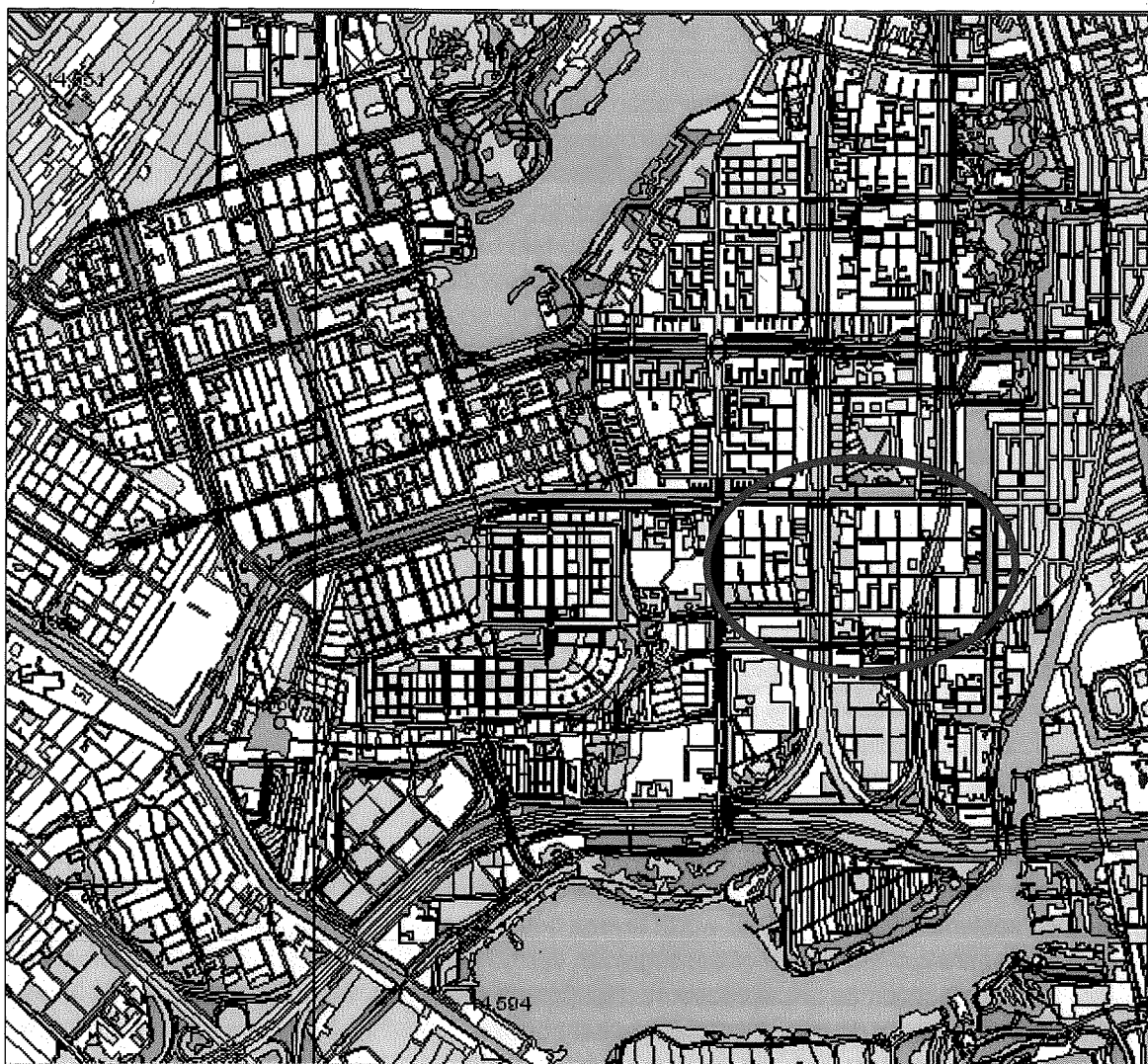
Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het (laten) opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Ondanks de maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevallsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.³ Deze houdt in dat de gemeente dient te worden geïnformeerd door de uitvoerder of opdrachtgever zodat op basis van noodonderzoek maatregelen ter documentatie of berging getroffen kunnen worden.

2.6 Situatie plangebied Delflandplein - Staalmanpleinbuurt

Het plangebied kent geen wettelijk beschermde archeologische monumenten (AMK). Bovendien is het plangebied volgens de Cultuur Historische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland (CHW) vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 3). Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is echter algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Het voorliggende bureauonderzoek betreft een historisch topografische analyse ten behoeve van een specificatie en een ruimtelijk onderscheid van archeologische verwachtingen.

³ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

3 Bestemmingsplangebied Delflandplein- Staalmanpleinbuurt op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Het plangebied (rode lijn) valt buiten gebieden met een hoge archeologische waardering (oranje). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK.

3 Bodemkunde en historie

3.1 Algemeen

Het huidige 'natuurlijke' landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming die zich voltrok in het Holoceen, de periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 BP: het Pleistoceen). Er heerste toen vanaf ca. 4.000 BP een gematigd klimaat waarin veengroei mogelijk was. Toen ontstond hier in de kuststreek het zogenaamde Hollandveen. Het Hollandveen Laagpakket bevindt zich thans in de ondergrond tussen gemiddeld 4 - 5 m + NAP en 2 m + NAP en plaatselijk tot 0 m NAP. Dit natuurlijke landschap is omgevormd tot een veenweidegebied door middel van grootschalige veenontginningen, die in de 11de eeuw van start gingen. Bij de cultivatie van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgde de uitgebreide droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

Wat de vroegste bewoning van Amsterdam betreft dateren de oudste archeologische sporen van huizen tot nu toe uit de 12de eeuw. Rond de stad en met name op de hoger gelegen strandwallen in Noord Holland zijn vindplaatsen met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

Op de eerste bewoningsfasen langs aan de oevers van de Amstel bij de Zeedijk en de Warmoesstraat uit de 12de en 13de eeuw volgde de eerste stedelijke ontwikkeling vanaf de 14de eeuw. De stad kreeg in de 15de eeuw (1482) voor het eerst een stenen omwalling. De middeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse Kade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1662 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en Oude Schans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) werden vier nieuwe woon-, werkeilanden aan de oostkant van de stad aangelegd (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg). In 1610 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad het eerste deel van de grachtengordel met de Jordaan, begrensd door de Leidsegracht. De vroege 17de-eeuwse stad werd beschermd door een aarden wal met elf bastions. Met de Vierde Uitleg van 1662 werd in de gouden eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid met de oostelijke deel van grachten die over de Amstel naar het IJ doorliepen en de Oostelijke eilanden (Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg). De nieuwe stadswal met gracht (nu in totaal 26 bastions) volgde het tracé van de huidige Singelgracht.

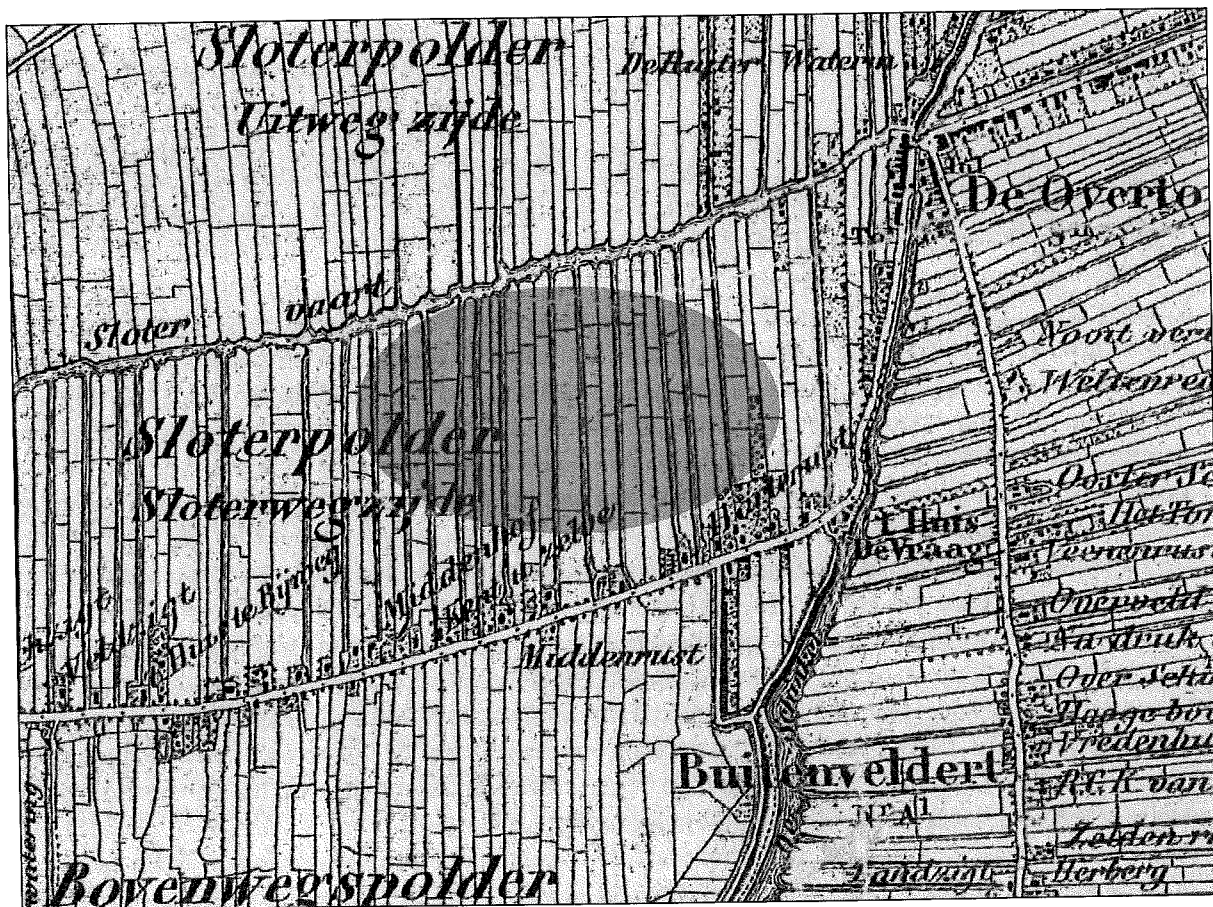
De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de twintiger en dertiger jaren, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de zestiger en zeventiger jaren. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in het IJ.

Het Delflandplein- Staalmanpleinbuurt behoort tot het gebied dat pas halverwege de 20ste eeuw door de stad in gebruik is genomen als wederopbouwgebied met woningen, sportvelden en volkstuinen.

3.2 Historisch-topografische inventarisatie

Voor deze historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de Topografische Militaire Kaart (1854) gecombineerd met gegevens van de kaart van Amsterdam en omstreken van Nicolaes Visscher (ca. 1700) en de Chromotopografische Kaart (ca. 1890).

De Sloterbinnenpolder behoorde in het verleden tot de ambachtsheerlijkheid Sloten. Sloten telde vier 'bannen' (rechtsgebieden), te weten Sloten, Sloterdijk, Osdorp en de Vrije Geer. De ontginning van de polders in en rondom Sloten startte vermoedelijk in de 11de of 12de eeuw. De oorsprong van de ontginning lag op diverse plaatsen. Doorgaans vormde een waterloop de basis. Haaks op het water werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verzezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. De percelen werden door middel van perceleringssloten gescheiden. Deze sloten dienden tevens om het natte veengebied te ontwateren. Door de ontwatering kwam het veen droog te liggen en ontstond een geschikt akkergebied. Bijkomend gevolg van de ontwatering van het veen was de daling van het maaiveld en stonden de akkers bloot aan overstromingsgevaar. Ter bescherming werden achter- en zijkaden aangelegd, maar toch trad er vernatting van de percelen op (Borger, 1987). Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen (Stol, 1993). Dit zogenaamde slagenlandschap is nog duidelijk te zien op historische kaarten (afb. 4).

4 Topografische Militaire Kaart uit 1854. De langgerekte noord-zuid georiënteerde verkaveling is duidelijk zichtbaar. Ten noorden van het plangebied (rood) ligt een van de waterwegen uit de ontginningsperiode: de Slotervaart, ten zuiden ligt de Sloterweg.

Door de daling van het maaiveld werd men in de 14de en 15de eeuw gedwongen maatregelen te nemen door middel van de aanleg van dijken, sluisen, watermolens en molenweteringen. De Slotervaart deed dienst als afwateringssloot en voerde het overtollige water van de polder naar het Haarlemmermeer. De huidige Slotervaart volgt slechts een deel van zijn oorspronkelijke loop. Voorheen liep de Slotervaart vanaf de Overtoom bij de Dubbele Buurt in een rechte lijn naar het westelijk gelegen Vrije Geer. Het eerste deel vanaf de Overtoom tot aan de kruising Plesmanlaan-Johan Huizingalaan is naar het zuiden verplaatst. Ook in het westen is het tracé aangepast. Tegenwoordig buigt de Slotervaart naar het zuiden af om in de ringvaart van de Haarlemmermeer te eindigen.

Door de toename van het aantal inwoners van Amsterdam in de 17de eeuw ontstond een groeiende vraag naar agrarische producten. Aan die behoefte werd voldaan door boerenbedrijven in de directe omgeving van Amsterdam (Schmall 1987). Aan weerszijden van de Sloterweg bevonden zich diverse boerderijen. Naast het gebruik van de polder als landbouwgebied was het tevens een gewild stedelijk recreatiegebied. Amsterdamse patriciërs lieten in de landelijke omgeving buitenplaatsen en pleziertuinen bouwen. Ten zuiden van het plangebied heeft een gebouw genaamd het Huis met het Toorentje gelegen, dat op latere kaarten als de buitenplaats Harterust wordt aangeduid.

In 1848 werden de bannen Sloten, Sloterdijk, Osdorp en de Vrije Geer zelfstandige gemeentes. Deze situatie duurde tot de Amsterdamse annexatie in 1921. De annexatie leidde tot toenemende verstedelijking van de polders. In de jaren '50 van de vorige eeuw werd de Sloterbinnenpolder bestemd voor de aanleg van woonwijken en sportvelden. Hiertoe is dit deel van de polder opgehoogd met een 2,0 tot 4,0 meter dik zandpakket. De oorspronkelijke infrastructuur is daardoor grotendeels verdwenen.

3.3 Archeologische inventarisatie

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Concrete aanwijzingen over de kwaliteit van archeologische sporen zijn daarom niet voorhanden. Ook is in de nabije omgeving geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. De kwaliteit van eventuele archeologische resten is daarom op basis van bovenstaande historisch topografische inventarisatie ingeschat.

De ondergrond van het plangebied bestaat uit een kleipakket uit de formatie Naaldwijk, dat in deze zone van Amsterdam gemiddeld op 5,00 m + NAP begint. Daarboven bestaat de ondergrond uit Hollandveen, dat in deze zone van Amsterdam gemiddeld op 3,00 m + NAP begint. De bovenste laag (ca. 2,00 à 4,00 m dik) betreft recent aangebrachte grond. Op basis van de beschreven bodemopbouw kan er vanuit gegaan worden dat het oorspronkelijke polderpeil zich op ca. 2,16 m + NAP bevindt ten opzichte van het huidige maaiveld (ca. 0,70 m + NAP). In principe betekent dit dat eventuele archeologische sporen of vondsten op een diepte van 1,50 m onder het huidige maaiveld liggen.

Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied dient met (sub)recente verstoringen en ophogingen rekening te worden gehouden. De kans is groot dat bij de aanleg van de huidige bebouwing en de verschillende wegtracés, onder andere van de A10 en de spoorbaan, de bodem is vergraven. Dit betekent dat eventuele oorspronkelijke archeologische resten waarden hier waarschijnlijk verstoord zijn. In de bodem van de onbebouwde delen binnen het plangebied kunnen nog wel (intacte) archeologische overblijfselen bewaard zijn.

4 Archeologische verwachtingskaart

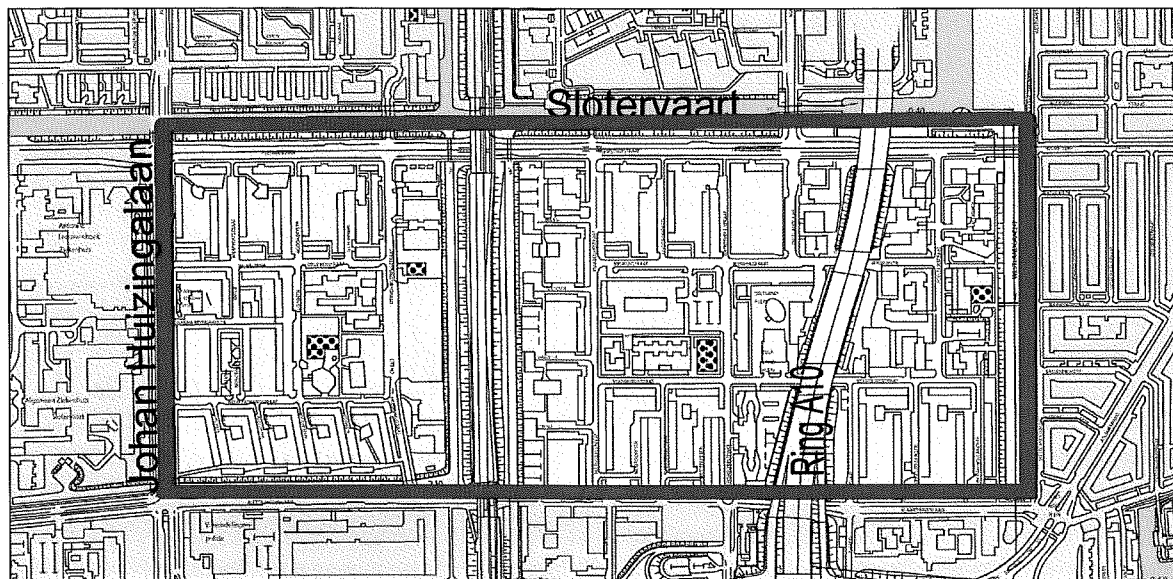
Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Delflandplein-Staalmanpleinbuurt materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiks- en bewoningsgeschiedenis als landelijk gebied van de 12de tot de 19de eeuw en als stedelijk gebied van de 19de tot en met de 20ste eeuw. Er kunnen in het gebied verkavelingsloten of afval van de omringende bewoning verwacht worden. Dit leidt tot een beleidskaart van archeologische materiële neerslag (zone A).

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische inventarisatie

 Begrenzing plangebied

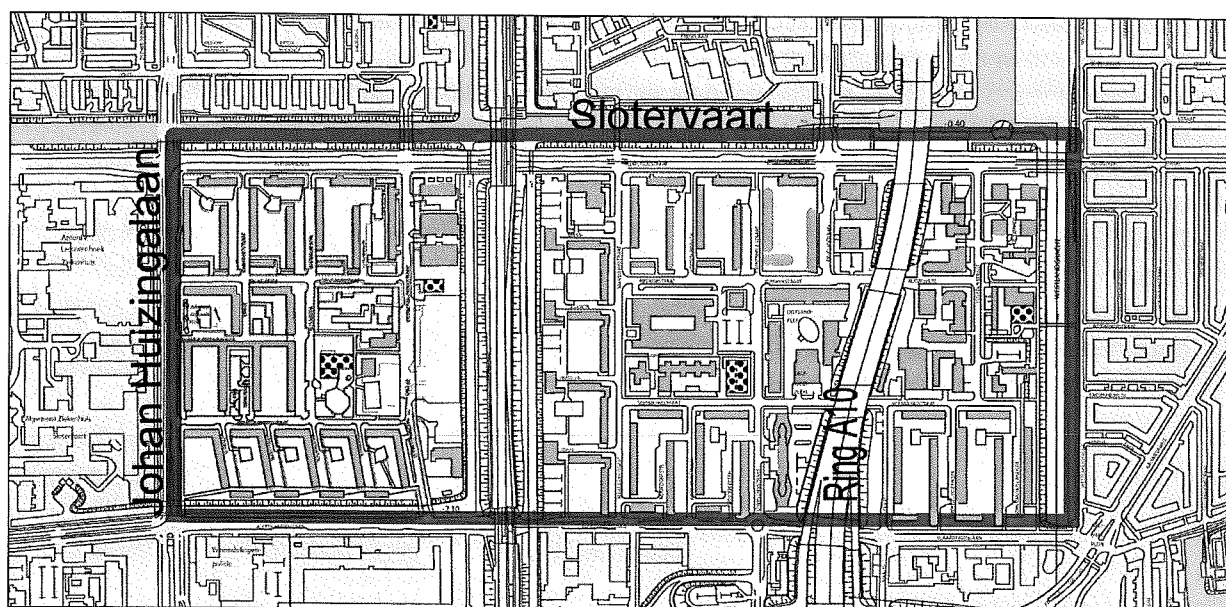
 A Sloterbinnenpolder.

Het voormalige poldergebied van de Sloterpolder. Hier kan een wijde verspreiding voorkomen van bewoningssporen, erven, terpen, verkavelingsporen, sloten en kades uit de ontginningsperiode (12de/13de eeuw) tot de periode van verstedelijking na 1950. Dergelijke overblijfselen hebben geen samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

5 Archeologische Beleidskaart

De archeologische beleidsadvieskaart van het bestemmingsplangebied Delflandplein-Staalmanpleinbuurt is een beleidsmatige weergave van de diverse archeologische verwachtingen (hoofdstuk 4). De kaart is bedoeld als een schematisch ruimtelijk overzicht van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden beleidsmatig gewaardeerd door ze te koppelen aan de huidige toestand van het terrein en de mogelijk opgetreden bodemverstoringen. Het waarderingsstelsel resulteert in een waarde: een lage waarde, met daarbij behorende beleidsmaatregelen (A). Verder liggen binnen het plangebied ook zones waar (sub)recente bouwactiviteiten tot bodemverstoring en (gedeeltelijke) aantasting van de archeologische verwachtingen (B) hebben geleid.

 Begrenzing plangebied

 Lage archeologische verwachting: beleid zone A

De archeologische verwachting is laag, aangezien archeologisch materiaal in deze zone een lage concentratie en een wijde verspreiding heeft. Afhankelijk van de grootte en de diepte van de toekomstige ontgraving zullen archeologische waarden worden aangetast. Als beleid geldt dat bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder maaiveldniveau en met een oppervlak groter dan 10.000 m² een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) nodig is. Aangezien in dit specifieke gebied eventuele archeologische sporen of vondsten, vanwege de dikte van de zandophoging, 1,50 m onder het huidige maaiveld liggen, wordt het dieptecriterium verkleind naar 1,50 m.

 (Sub-)recente verstoringen

In deze gebieden zijn geen archeologische overblijfselen meer in de bodem aanwezig, omdat hier bij de aanleg van de bebouwing en de aanleg van wegtracés grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden. Daarom geldt voor deze gebieden een vrijstelling voor archeologisch onderzoek

Conclusie

Voor de vernieuwing van de Delflandplein-, Staalmanpleinbuurt zal oude bebouwing gesloopt worden en nieuwbouw gerealiseerd worden. Verder zullen op enkele plekken verdiepte parkeergelegenheden aangelegd worden en wordt de openbare ruimte opnieuw ingericht. Afhankelijk van de grootte van het te verstoren oppervlakte en de diepte van de exacte bodemingreep zullen hiermee in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een archeologische verwachtingszone (A) en een zone van (sub-)recente verstoringen (B). Voor zone A geldt dat bij bodemingrepen van 10.000 m² en meer dan 1,50 m onder maaiveld voorafgaande aan de bodemverstorende ingreep een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) noodzakelijk is om eventuele archeologische vondsten en sporen te vinden en te documenteren.

Ter plaatse van de bebouwde delen evenals ter plaatse van enkele wegen is het bodemarchief zo verstoord dat hier geen archeologische resten meer in de bodem aanwezig zijn. Deze terreinen zijn vrijgesteld van archeologische maatregelen zodat hier geen archeologisch veldonderzoek in de bouwplanning behoeft te worden opgenomen.

Overigens geldt voor het gehele plangebied dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze volgens de wet bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de uitvoerder maatregelen getroffen worden tot noodonderzoek voor documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>
Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie* Amsterdam 2005-2010, Amsterdam 2005.

Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied', Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F., 'Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie', Antwerpen 1987.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta', *Archeobrief* 12, 2, 2008.

Schmall, H., 'De rand van de stad. Industriële en agrarische activiteiten', W.F. & Wagenaar, M.F., 'Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie', Antwerpen (1987), 40-43.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993.

Afmelding:

Archicode 22561 datum

Controle proces en waardstelling Dr. J. Gawronski

Voor akkoord datum

 7/8/2008

Hoofd afdeling Archeologie BMA
dr. J. Gawronski

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 08-096

Datum: 7 augustus 2008
Status: definitief
Opdrachtgever: Stadsdeel Slotervaart
De heer H. Metz
1000 CA Amsterdam
Contactpersoon: Van Riezen en Partners
De heer M. van Otterlo
020 - 6257025
Redactie: Dr. J. Gawronski
Tekst: I. Lempke, drs. L.F. de Leeuw
Tekeningen: I. Lempke, R. Tousain

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2008

Postbus 10718
1001 ES Amsterdam
020-2514900
bma@bma.dmb.amsterdam.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA.